

includes the knowledge of the thematic word groups that called the state, her capital, state symbols and the realia of the people; folklore in different variation; particularities of national speech etiquette. Children should be motivated in the process of learning the Ukrainian language and they suppose to understand that with the help of the native tongue we have connection through generations.

The practice of education in primary school and our researches give possibilities to identify the specific exercises that promote the formation of national consciousness of younger learners with the help of the word. Some of them are: listening, speaking exercises, spelling, different communication and innovative tasks.

The national-patriotic education realized comprehensively not as individual lessons. Integrated lessons widespread the use of interdisciplinary connections and it facilitates the assimilation of the subject systemically. It will provide an opportunity to understand the world, which is the most important in learning the Ukrainian language. There are some examples of lessons of the native language and literary readings. Didactic objectives of language and speech is one of the important criteria in choosing the contents and activities for learning the language. The use of interdisciplinary connections helps to promote better assimilation of objects and the formation of personality.

Key words: national-patriotic education, primary school, Ukrainian language lessons, exercises, communicative tasks, language moments.

УДК 372.3.064:373.21.382

Чекан Оксана Іванівна

кандидат педагогічних наук,
старший викладач,

Гапак Марія

студентка групи ДО-41,
напряму підготовки «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті на основі аналізу наукових праць виокремлено специфіку соціальної адаптації дітей старшого дошкільного віку. Окреслено чинники, що зумовлюють дезадаптацію дошкільнят. Представлено критеріальну характеристику соціальної ситуації розвитку дітей. Авторами визначено засоби, які сприяють успішному прилаштуванню кожної дитини до умов життя в дошкільному навчальному закладі. Виявлено особливості впливу засобів ігрової діяльності на соціальну адаптацію дошкільників.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальне середовище, адаптованість, неадапованість, дезадапованість.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної дошкільної освіти є складовою загальної концепції розвитку українського суспільства, що відображено в Конституції України, державних програмах «Освіта» (Україна XXI століття), «Діти України», концепції «Сім'я і родинне виховання», Законі України «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні. Модернізація системи освіти, зміна освітньої парадигми, масштабність та гострота соціальних, економічних, культурних проблем потребують піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання, формування в суспільстві розуміння ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду становлення особистості. Нова соціокультурна ситуація і вимоги суспільства до особистості доводять, що сучасне покоління дітей поступово зіткнеться з необхідністю оволодіти наукою виживання на основі розвитку соціально-психологічних засобів пристосування до різноманітних, в тому числі й екстремальних ситуацій. Отже, діти мають практикуватися у входженні до соціального середовища, розвивати в собі мобільність, гнучкість поведінки, адаптивні механізми (І. Д. Бех, І.П. Печенко та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна адаптація специфічна форма соціальної активності, пов'язана зі входженням та приведенням об'єктивних і суб'єктивних особливостей особистості у

відповідність до нових соціальних умов (Д.А. Андреева, В.П. Казначеев, О.Л. Кононко, В.Г. Слюсаренко, А.В. Фурман). Розробники Базового компонента дошкільної освіти розглядають соціальну адаптацію як інтегральний показник здатності дитини виконувати належні біологічні, психологічні функції та соціальні ролі у колективі як основне призначення сім'ї та дошкільного навчального закладу, при цьому увага педагогів акцентується на необхідності тісної взаємодії основних соціальних інститутів у процесі адаптації особистості.

Взаємодія дитини із «зовнішнім» світом відбувається через діяльність, оволодіння способами та засобами дій, які відбиті у сукупному людському досвіді, культурі (Л.С.Виготський, Г.С. Костюк, О.М.Леонтьєв, Н.Д. Небиліцин, С.Л. Рубінштейн.). Діяльність трактується вченими як важлива форма активного ставлення людини до навколишньої дійсності. Під впливом соціально-психологічних феноменів: ефекту «зараження», механізму «звикання», «вербальної орієнтації», «позитивного підкріплення», відбувається переведення об'єктивних взаємин, які виникають у процесі ігрової діяльності дітей у норми суспільної моралі та поведінки (О.М. Леонтьєв).

Вивчення наслідків впливу погіршення соціально-економічних та екологічних умов, соціальних катаклізмів показало, що найбільше від цього страждають діти старшого дошкільного віку (Н.Н. Авдеева, Т.О. Богуцька, М.Г. Зараковський та ін.). У них ослаблюється здоров'я,

з'являються небажані тенденції у взаємодії з однолітками й дорослими, зменшується та збіднюється зміст спілкування. Недостатня увага дорослих до формування соціального досвіду, розвитку й тренування адаптаційних механізмів призводить до уособлення, асоціальних проявів, агресивної поведінки, відсутності інтересу до життя в дошкільному закладі тощо. Тож очевидним є факт: чим краще підготовлений дошкільник до подолання труднощів, пов'язаних з входженням у нове соціальне оточення, прийняттям нових соціальних ролей і функцій, тим легше відбувається адаптація до дошкільного навчального закладу.

Розробка проблеми соціальної адаптації дошкільною педагогікою стосується здебільшого дітей раннього та молодшого дошкільного віку (Н.М.Аксаріна, Н.Д.Ватутіна, Л.Г. Голубева, Т.Г. Жаровцева, Т.І.Науменко, Р.В. Тонкова-Ямпольська, Ж.М. Юзвак). Деякі аспекти адаптації старших дошкільників стали предметом дослідження окремих наукових праць. Розглядалися: виховання емоційно позитивного ставлення дітей до відвідування дошкільного закладу (А.Г. Колесник); особливості соціалізації 6-7 річних дітей в різних умовах життєдіяльності (С.М. Курінна); соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад дошкільний навчальний заклад» (І.П. Печенко).

Сучасні психолого-педагогічні дослідження набули тенденцій, що вказують на інтенсивні пошуки теоретиків і практиків у царині оновлення змісту дошкільної освіти, створення психолого-педагогічних умов оптимального розвитку дітей у дошкільному навчальному закладі та родині, розробки новітніх методик, освітньо-виховних технологій (Л.В. Артемова, І.Д. Бех, А.М. Богуш, С.О. Ладивір, З.П. Плохій, Т.І. Поніманська, В.М. Оржеховська, К.Й. Щербакова та ін.).

Метою статті (постановка завдання) є обґрунтування теоретико-методологічних засад соціальної адаптації дітей дошкільного віку.

Результати досліджень. Адаптація розглядається вченими як процес функціонального пристосування організму до нових умов існування [3]. Водночас будь-яка адаптація є і результатом адаптаціогенезу.

Початок вивчення процесу адаптації розпочалося з виникнення еволюційних ідей та біологічних теорій, завдяки яким ця проблема збагатилася положеннями про:

а) механізми пристосування, яке визначається прямим впливом умов середовища на мінливість організму (Ж. Бюффон);

б) принципи адекватного пристосування, механічного «розчинення організму в зовнішньому середовищі» (Ж.Б. Ламарк);

в) визначення прямого пристосування як єдиного механізму пристосування (Ж. Сент-Ілер).

За Чарльзом Дарвіном, еволюція всіх живих форм здійснюється через пристосування до середовища і розуміння адаптації як відносної відповідності між організацією живих істот та навколишнім їх середовищем.

Сумуючи літературні джерела можна зазначити, що поняття адаптації вживається у кількох значеннях: сукупності реакцій пристосування людського суспільства до природного та соціального середовища; реакції окремої людини на зміни в навколишній дійсності та в

значенні входження індивідів у різні соціальні ролі і в цілому відображає основні закономірності.

Аналіз праць з проблеми адаптації (А.П. Авцин, Д.А. Андреева, Ф.З. Березін, А.Б. Георгієвський, І.О. Зотова, В.П. Казначеев, Ф.З. Меерсон, В.М.Медведев, І.А. Мілославова та ін.) дає змогу визначити найзагальніші характеристики адаптації, які відрізняють її від інших процесів життєдіяльності.

Ми погоджуємося з думкою дослідників, що кожний з названих рівнів адаптації істотно впливає на кінцевий результат адаптації, але при цьому одні автори вирішальними вважають чинники соціалізуючого характеру (А.А. Налчаджян, В.М. Шепель та ін.), інші більше наголошують на залежності перебігу адаптації від стану фізичного здоров'я малюків, механізмів змін у поведінці, своєрідності адаптивних реакцій дітей (Н.М. Аксаріна, Г.В. Голубева, А.І. Мишкіс, Н.Д. Ватутіна, Ж.М. Юзвак). Особливості перебігу процесу адаптації дошкільників, залежність адаптації від біологічних й соціальних чинників актуалізують завдання педагогічної науки та практики, яке полягає у тому, щоб запобігти переходу важкої адаптації у патологічну. При цьому треба неодмінно враховувати момент непередбачуваності впливу різних чинників на перебіг процесу пристосування та його результат [3; 5].

Останнім часом статус дитинства в нашому суспільстві підвищився. Про це свідчить поява низки нормативно-правових документів: Національної програми «Діти України (Освіта України XXI століття)», Закону України «Про дошкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Базового компонента дошкільної освіти в Україні, які одним із стратегічних напрямів визначають курс на забезпечення життєздатності дитини, що передбачає успішну її адаптацію та адекватне функціонування в соціумі. Освітнянські стандарти представляють той соціально заданий «критерій», на який має орієнтуватися навчання та виховання в дошкільному закладі та за якими визначається їхня ефективність.

Так, до Базового компонента дошкільної освіти (1997 р.) і Коментаря до Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2003р.) включено сферу життєдіяльності дошкільників «Я сам» і змістову лінію «Соціальне Я», в яких визначено психолого-педагогічні підходи до розуміння особистості як частки природи та суспільства, носія духовного життя, сформульовано сучасні вимоги суспільства до розвитку, навчання та виховання дошкільників, а також умови, за яких вони відбуваються.

Конкретніша стратегія діяльності дошкільного закладу та сім'ї мала б закладатися в програми освітньо-виховної роботи. Але вони здебільшого мають надто загальний характер. Наприклад, у програмі виховання та навчання дітей дошкільного віку «Українське довкілля» (Львів, 1992 р.) зовсім не заявлено тему соціалізації та адаптації. Позитивно відрізняється програма «Малютко» (Київ, 1999 р.), де представлено критеріальну характеристику соціальної ситуації розвитку дітей за такими показниками:

1. Дитина виходить за межі своєї родини й установлює зв'язок з більш широким світом дорослих людей.

2. Виникають дитячі об'єднання, в яких дитина навчається соціальних форм поведінки.

У розділах програми: «Діти, які потребують підвищеної уваги», «Виховання дитини в сім'ї» акцент робиться на необхідності співпраці батьків та дошкільного закладу в період адаптації дитини.

Програми «Дитина» (Київ, 1993 р.), «Дитина в дошкільні роки» (Запоріжжя, 2000 р.) вказують на залежність перебігу адаптації від взаємодії вихователя з дітьми, індивідуалізованого спілкування, типу вищої нервової діяльності дитини. У програмі «Дитина в дошкільні роки» запропоновано адаптаційну карту контролю за перебуванням малюка у дитячому садку.

Та в більшості ті частинки, що відводяться адаптації стосуються молодших дошкільників, хоча сьогодні спостерігається тенденція приходу в дитячі садки дітей саме в 5-6 років. Відсутність теоретичних та методичних розробок, що стосуються адаптації старших дошкільників і зумовлює складнощі в цілеспрямованому керівництві процесом пристосування дітей цього віку.

Підводячи підсумки вивчення явища адаптації, можна констатувати, що поняття «адаптації» вживається в декількох значеннях: сукупності реакцій пристосування людського суспільства до природного та соціального середовища; реакції окремої людини на зміни в навколишній дійсності та в значенні входження індивіда у різні соціальні ролі.

Пристосування дітей до дошкільного закладу є різним за характером, тривалістю цього процесу, проходженням етапів, фаз та потребує дотримання певних педагогічних умов.

Адаптація старших дошкільників залежить від багатьох чинників, серед яких провідними є: емоційне самопочуття дитини, позитивна мотивація відвідування дошкільного закладу, задоволеність різними видами діяльності, в першу чергу – грою. Позитивний перебіг адаптації забезпечується також урахуванням особливостей соціальної адаптації старших дошкільників.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав недостатність спеціальних досліджень, які розкривали б психологічні детермінанти та особливості адаптації старших дошкільників, системи чинників, показників та позитивних умов цього явища, проте нами з'ясовано, що специфічною особливістю старших дошкільників у період адаптації є потреба у підкріпленні знань власним практичним досвідом, включенні у змістовну, спільну з іншими дітьми та дорослими діяльність, яка сприяє обізнаності та безпосередньому усвідомленню необхідності виконання конкретних норм і правил життя [2, с. 15-181].

Як впливає з аналізу наукової літератури, особливості прилаштування старшого дошкільника до нових умов життя можна охарактеризувати таким чином:

по – перше: для поведінки дитини характерною є орієнтація на суспільні функції людей: «Мамі треба йти на роботу, бо вона працює лікарем», «Вихователька піклується про дітей», «У дитячому садку діти разом грають, вчаться» тощо;

по – друге: діти намагаються розширити коло друзів, знайомих, задовольнити головні потреби цього віку – у грі, спілкуванні, здобутті нової, різнопланової інформації;

по – третє: діти усвідомлюють необхідність особистісного та соціального зростання: «Я – дошкільник», «Я вже дорослий», «Я хочу вчитися», «Я

можу бути другом». Вони схильні до обговорення з дорослими своїх думок, проблем, труднощів, переживань, пов'язаних з домівкою, відсутністю близьких людей.

Учені розглядають гру і як засіб самореалізації дитини, що дає їй можливість апробувати себе в різних ролях, ситуаціях та значно полегшує процес прийняття соціальних норм у реальному житті.

Слід зазначити, що у грі є виняткові можливості для діагностики та корекції соціально-особистісного, пізнавального й фізичного розвитку дитини, виявлення та розв'язання значущих для неї проблем і труднощів. З огляду на це гру здавна широко застосовують у психолого-педагогічній науці як діагностичний, корекційний і терапевтичний методи. Показниками для проведення корекційних ігор є труднощі дітей у спілкуванні, соціальний інфантизм, недостатній рівень довільної регуляції поведінки, емоційне неблагополуччя, важка адаптація [3, с. 281]. Пропедевтика труднощів у період адаптації ефективніша за будь-яке оперативне втручання. Саме в грі приховані потенційні можливості, використання яких в роботі з дезадаптованими дітьми дає позитивні результати [2, с. 126]. Вибір гри, як засобу оптимізації процесу адаптації зумовлюється кількома чинниками, а саме:

– по-перше, вона є провідним видом діяльності в дошкільному дитинстві (О.М. Леонтьєв);

– по-друге – способом включення дитини в соціальні відносини (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін);

– по-третє – ефективним розвивальним середовищем (С.Л. Рубінштейн, О.П. Усова).

Визнання педагогічною теорією і практикою гри як провідного виду діяльності дошкільників дістало належне відображення в сучасних документах дошкільної освіти. Так, у Концепції дошкільного виховання в Україні записано: «Роль гри в педагогічному процесі зумовлена її функцією – творчою інтеріоризацією дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища... Крім того, гра – найлегший ступінь для усвідомленого оволодіння надбанням культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо» [3, с. 12]. Належне місце відведено грі і в Базовому компоненті дошкільної освіти. Сфера «Культура» містить змістову лінію «Світ гри», в якій висвітлено такі проблемні питання: гра як форма пізнання світу; розвиток гри та особистості; сюжет як показник змістовності гри; правила рольової поведінки в грі; взаємозв'язок знань та ігрової можливості; наголошено на необхідності повернення ігрової діяльності її провідного місця в житті дитини; зазначено, що компетентність в ігровій діяльності визначається розвиненістю ігрових умінь дитини, сформованістю ігрового партнерства, рівнем засвоєння нею ігрових правил» [5, с. 136-137]. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти акцентує увагу на грі як на провідній діяльності дошкільників і розглядає її як полімодальну та процесуальну діяльність [5, с. 46].

На передній план педагогічної роботи виходять питання обґрунтування змісту дошкільної освіти, її технологізації, а на зміну грі – різні статичні заняття, хоча в спеціальних дослідженнях Д.Б. Ельконіна, О.В. Запорожця, Я.З. Неверович та інших учених було доведено безпосередній її вплив на підвищення рівнів розумового, вольового, соціально-емоційного розвитку дитини, гармонійну адаптацію [5, с. 100-122].

Щоб гра посіла законне місце в житті дитини треба, на думку спеціалістів, створювати належні умови, а саме:

- своєчасно збагачувати і практично узагальнювати дитячий досвід з різних видів діяльності;
- організувати цільове ознайомлення з конкретною інформацією, яка використовуватиметься в грі;
- створювати розвивальне предметно-ігрове середовище (як засіб, умова та опора самої гри) [3, с. 7-8].

Можна констатувати, що гра в сучасному дошкільному закладі потребує пильної уваги як практиків, так і теоретиків. Нами проаналізовано ігрову діяльність у площині її взаємозв'язку із соціальним розвитком та адаптацією дитини до нових умов життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, соціально-педагогічна робота на етапі дошкільного дитинства потребує пошуку шляхів не тільки сприяння благополучній адаптації на даному віковому етапі, запобіганню ранній шкільній дезадаптації, а головне - розвитку та стимулювання адаптивних

ресурсів, які забезпечують мобільність, гнучкість поведінки, активність і творчу ініціативу дитини в актуальному та майбутньому прилаштуванні до мнливового життєвого простору. Сучасний стан проблеми соціальної адаптації актуалізує необхідність пошуку інноваційних технологій, які максимально сприяли б розв'язанню цих завдань. Соціально-педагогічними особливостями адаптації старших дошкільників визначено: розуміння нового періоду свого життя, знання про сутність перебування в дошкільному закладі, усвідомлення нової ролі "Я-дошкільник", потреба у взаємодії, спілкуванні, розуміння емоцій як своїх, так інших людей; вміння орієнтуватися й адекватно поводитися в новій соціальній ситуації, відповідно реагувати на емоційні прояви оточення, дотримуватися прийнятних форм спілкування, включатися в різні види діяльності. Перспективами подальших досліджень є аналіз проблеми та пошук шляхів методичного забезпечення соціальної адаптації дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : рішення колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України : 04.05.2012 р. № 5/2-2 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 13-14-15. – С. 43-64.
2. Денисенко, Н. Складові та передумови здоров'я дитини / Н. Денисенко, Л. Мельник // Палітра педагога. – 2000. – № 1. – С. 3-7.
3. Кудикіна, Н. В. Внесок вітчизняних психологів у формування педагогічної теорії ігрової діяльності дітей / Н. В. Кудикіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 1. – С. 7-9.
4. Науменко, Т. І. У дитячий садок прийшли новенькі : соціальна адаптація дітей молодшого дошкільного віку / Т. І. Науменко. – Запоріжжя : ЛІПС. Лтд, 2002. – 72 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті / Міністерство освіти і науки України ; Академія педагогічних наук України // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 22 – 26

В статті на основі аналізу наукових робіт виділено специфіку соціальної адаптації дітей старшого дошкільного віку. Визначено фактори, що впливають на дезадаптацію дошкільників. Представлено критеріальну характеристику соціальної ситуації розвитку дітей. Авторами визначено засоби, які сприяють успішному пристосуванню кожного дитини до умов життя в дитячому садку. Виявлені особливості впливу ігрової діяльності на соціальну адаптацію дошкільників.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальна среда, адаптація, адаптивність, дезадаптивність.

In this article we analyzed the achievements of many outstanding teachers and scholars, whose profile in the socialization and adaptation of children of preschool age is older. Substantiates the problem of social adaptation on stage as a pre-school child to assimilate a sensitive combination of social norms. Delivers the current trend issues to the topic. The search of funds, contributing to the successful adaptation of each child to the living conditions of children in schools. On the basis of data analysis technology that is designed to simplify and improve the effectiveness of adaptation using directional gaming activities. This technology was realized with the help of pedagogical conditions as to attract the child to the society and the use of subject-role-playing Igor and theatrical content. This technology is deployed functional process that makes it possible to make effective use of leading spheres of child development: emotional, motivational, cognitive, behavioral, get a positive adaptation effect. Yeti games in groups with adaptive system have strengthened the desire of children to attend kindergarten, a positive attitude to his visits, increased personal activity of pupils, and stabilized the qualitative changes in the gaming activity. Skill gaming and social communication activities related to the adoption of new regulations, requirements and conditions of life, positive emotional response to social changes, enriching the gaming and social experience provided the approval of the child in the social role of "I-preschooler," adaptation to pre-schools. The study can be noted that the approved social-pedagogical technology is optimal because it provides adaptation of children in educational institutions, as evidenced by high rates of adaptation levels of pupils of the experimental group. It was determined that the social adaptation of children is achieved through an integrated approach to the provision of the said process, which includes educational and educational activities for children to optimize the adaptation process, organizational and methodological work with the teaching staff, efficiently organized kindergarten cooperation with the family. The aim of the article is to solve the problems of adaptation of the senior preschool children, conducting search means, which would contribute to the successful adaptation of every child to life in kindergarten.

Key words: social adaptation, social environment, adaptability, maladjustment.